

Krásnolipské pletářství a podnik Stefana Schindlera

Jan Němec

Majitel českokamenického panství hrabě Filip Josef Kinský se všemožně snažil vybudovat z Krásné Lípy, tehdy ještě velké vesnice, v níž se vyráběla příze a tkalo plátno odebírané rumburským podnikatelem Robertem Allasonem, centrum textilní výroby. S pomocí anglických podnikatelů zde ve 30. let 18. století založil čtyři vzorové podniky – přádelnu, tkalcovnu, barvírnu a bělidlo, jež měly být nejenom zdrojem jeho příjmů, ale sloužit též k výchově řemeslníků na jeho panství. Angličané zde měli instalovat i první zatahovací pletářské stávky (Kulierstuhl), na nichž se vyučili první punčocháři. Podnikavý hrabě též přes odpor sousedních měst prosadil v roce 1731 povýšení Krásné Lípy na městys nadaný tržním právem.

Jakkoli hraběcí fabriky nesplnily majitelova očekávání, nový městys se postupně proměňoval v centrum textilní výroby a obchodu. Pletářský cech založený v roce 1766 vyškolil za dobu své existence stovky výrobců punčoch, z nichž povstala i řada pozdějších podnikatelů v pletářské branži. První manufaktury měly rozptýlený charakter. Desítky domácích pletářů pro ně vyráběli podomácku za předem stanovenou odměnu. Všichni měli šanci svůj osud zvrátit, ale vyměnit jistou práci u stávku za riskantní plahočení po evropských trzích zvládli jen ti nejsmělejší. A jen těm nejspokojnějším z nich se časem podařilo vybudovat skutečně velké a životaschopné továrny, které dokázaly nahradit celé vesnice pilných řemeslníků. Moderní okrouhlé pletací stávky (Rundstuhl) produkovaly zboží lepší kvality a v cenách, jimž místní firmy, stále obchodující s produkty domácích pletářů, nemohly konkurovat. Uvádí se, že na okrouhlém stávku může jediný dělník za týden vyrobit čtyřicet tuctů punčoch, zatímco na dosavadních zátažných pouze sedm až osm tuctů. Otáčela-li klikou stávku pára, vyrostla produktivita do nevídaných rozměrů. Dle údajů liberecké obchodní komory zaměstnávala roku 1863 výroba pleteného zboží v Krásné Lípě a okolí pět tisíc lidí.

Parní stroje ovšem vyžadovaly stálý přísun uhlí, jež se na Šluknovsko nejdříve dováželo z hnědouhelných dolů u Žitavy. Desítky umouněných povozů mířily od roku 1859 z nejbližší saské železniční stanice v Oberoderwitz do Brtníků. Bratři Klingerové zde postavili první mechanickou pletárnu na Šluknovsku vybavenou stávkami vyrobenými v Chemnitz. Další mechanické pletárny zřídili Filipp Michel v Zahradách (1871) a dále Johann Hampf a Stefan Schindler (1885) v Krásné Lípě (1886), Gustav Jäger v Krásném Buku (1893) a krásnolipští podnikatelé Anton Wenzel a Johann Heinrich Vatter (1894). První parní stroj se v Krásné Lípě rozběhl roku 1864 v mechanické přádelně Antona Friedricha (dnes Hostel Lípa).

Patrná byla i snaha státu, který od 1. března 1857 zrušil cla na dovoz textilních strojů. Společně s napojením Krásné Lípy na železniční síť v lednu 1869 představoval bezcelní dovoz nejdůležitějšími impulzy pro proměnu Krásné Lípy v pletářské centrum Rakousko-Uherska i Československa.

Pletářské podniky rostly postupně na pozemcích u chalup pletářských podnikatelů a po čase je zcela zaplnily. I zřízení malé mechanické pletárny ve zděných přístavcích představovalo obrovskou investici a nutnost půjčky. Z toho důvodu vznikl koncem září roku 1863 v Krásné Lípě Krásnolipský spořitelna a záložní spolek, jehož členy se stali místní továrníci a obchodníci. Mezi zakladateli a členy výboru nechyběl ani Stefan Schindler, jehož pletářská firma vznikla roku 1854 ve vsi Kamenná Horka nad Krásnou Lípou.

Třicáté výročí založení podniku oslavil Stefan Schindler v roce 1884 výstavbou zděného dvoupodlažního továrního objektu se skladem uhlí, kotelnou, strojovnou a dvacetimetrovým

komínem v těsném sousedství podnikatelova obytného domu. Po tragické zakladatelově smrti (1885) převzal zadluženou pletárnu jeho syn Adolf, který osm let nato podlehl tuberkulóze, což nebyla jen rodinná tragédie, ale i velký problém pro rostoucí podnik. V sídle firmy zbyly dvě vdovy a čtyři malé děti – Adolf Stefan, Stefanie, Marta a Marie, narozená až po otcově smrti. Dne 14. února 1894 se firma změnila ve veřejnou obchodní společnost, jejímiž majiteli byli Anna Schindlerová a její nezletilé děti. Rodinný přítel Hermann Michel vstoupil 11. dubna 1894 do podniku jako prokurista a v této funkci zůstal ve firmě se třemi písmeny S mezi zkříženými pletacími háčky (Stefan Schindler Schönlinde) až do své smrti.

První konkrétnější představu o zařízení a výrobě Schindlerovy továrny bylo možné si vytvořit až z vyplněného dotazníku rozeslaného v prosinci 1894 Robertem Lahmerem významnějším krásnolipským podnikům pro účely připravované knihy o dějinách města. Firma tehdy produkovala regulérní pletené zboží jako ponožky, nátláčky, kalhoty a čepice pro hochy a pány, jakož i dámské punčochy, normální i šněrovačkové živůtky, dívčí a dámské kabátky, a to z bavlny, flóru, vlny a hedvábí. K parnímu stroji o síle 40 HP, který prostřednictvím transmisí poháněl část výrobního zařízení, byl tehdy nově připojován generátor pro výrobu elektrického proudu. Elektrické světlo umožnilo podnikatelům prodlužovat v době zvýšeného odbytu pracovní dobu či dokonce zavádět směnný provoz. Po celou noc svítila okna místních pletáren pravidelně v předvánoční době.

Dle celorakouských textilních adresářů byla ještě v roce 1896 část strojů firmy *Stefan Schindler* poháněna ručně. O konjunktuře a rozšiřování výrobních kapacit svědčí novinové inzeráty, jejichž prostřednictvím podnik v roce 1900 hledal „pracovité a spolehlivé dělníky“ pro obsluhu plochých pletacích strojů systémů Paget a Cotton. Tou dobou podnik zaměstnával sto devadesát pět zaměstnanců.

Zájem o pletené zboží vedl k několika velkým rozšířením prvního objektu pletárny. Ještě churavějícímu zakladatelovu synovi se podařilo přikoupit dům s rozsáhlými pozemky v sousedství, na němž v letech 1911-1920 vyrostl komplex „nové továrny“, zčásti již pod taktovkou nového prokuristy Josefa Franze Palmeho, manžela Marty Schindlerové. Firma investovala do nemovitostí v okolí továrny nemalé prostředky, neboť počítala s výstavbou obytné kolonie, z níž byl nakonec postaven jen jeden dům pro úředníky.

Prosperitu pletařským podnikům zajistila v polovině 20. let móda krátkých sukní. Ta odhalila ženskou nohu až po koleno a navlékala na ní punčochy v rozmanitých dezénech a barvách. Vedle tradičních materiálů se v této době začalo prosazovat umělé hedvábí, jež umožnilo i ženám s nižšími příjmy elegantní vzhled. Rozhodnutí pletárny Julia Kunerta vyrábět zboží jen v omezené škále barev a velikostí i její sázka na umělé bemberské hedvábí zajistilo varnsdorfskému podniku rychlý úspěch.

Pletařský průmysl podpořený vývozními zvýhodněními zažíval v roce 1928 nejen na Šluknovsku velkou konjunkturu. V Krásné Lípě byly u rybníka Cimráku nově postaveny pletárny firem *Hille & Himpich* a *Schönlindner Strumpffabrik AG* Theodora Reisera, na Vlčí Hoře začali s výrobou dámských bavlněných punčoch podnikatelé Karl Wenzel, Adolf Fliegel a Rudolf Staffa (*Fliegel, Staffa und Co.*), ve Starých Křečanech a Vilémově postavili nové závody podnikatelé Johann Karl Kumpf a Max Grohmann. Řada podniků rozšířila výrobní kapacity o nové budovy či přístavby nebo nahradila starší výrobní zařízení za mnohadílné kotonové stávky.

Dle dobových svědectví se Palme módě punčoch z umělého hedvábí dlouho vysmíval. Oproti Kunertům lpěl na příliš bohatém portfoliu výrobků a ačkoli firma Schindler dokázala vyhovět i náročným požadavkům zákazníků, její malosériově vyráběné zboží bylo příliš drahé. Politiku největší krásnolipské továrny respektovali i majitelé ostatních krásnolipských podniků,

kteří měli Josefa Franze Palmeho za arbitra. Že jim varnsdorfská konkurence šlape na paty, si uvědomili se značným zpožděním a mělo to pro ně katastrofální důsledky.

K prozření, že se bez punčoch z umělého hedvábí neobejde, došel Palme pozdě – až v roce 1928, kdy se poprvé objevily ve firemní nabídce. Ačkoli byla poptávka po nových punčochách značná, podnik ji se stávajícím výrobním zařízením nedokázal uspokojit.

Od Banky pro obchod a průmysl (někdejší Länderbank) si tudíž půjčil obrovské peníze a vystavěl za ně za ně v letech 1928-1929 čtyřpodlažní objekt pletárny. Tuto funkcionalistickou stavbu, tak jako Palmeho vilu, projektoval architekt Hans Richter. V budově podnik instaloval kotonové stávky, na nichž vyráběl především punčochy z umělého hedvábí.

Investice ovšem přišla ve zcela nevhodnou dobu. Hospodářská krize a tlak konkurence nořil zadluženou společnost do stále hlubších problémů. Zvyšování pasivního salda se odráželo ve snižování mezd, houstla i atmosféra uvnitř podniku. Zhruba tisícovka zaměstnanců nosila domů stále nižší výplaty, ale ze strachu o práci, o níž tou dobou přicházely stovky lidí, mlčky snášela nejen hladové mzdy, ale i prodlužování pracovní doby. Dělníci se ozvali až v roce 1936, kdy nejhorší fáze krize pominula, ale do mezd nespokojených dělníků se to nijak nepromítlo. Ještě před ukončením stávky, jež pro zaměstnance skončila navýšením mzdových tarifů, zakoupil Palme zhruba za půl milionu korun kotonové stávky z majetkové podstaty likvidované sousední pletárny firmy *Anton Wenzel*.

Ve snaze poškodit firmu Kunert začala firma Stefan Schindler z kraje roku 1937 prodávat své punčochy deset procent pod cenou. Bratři Heinrich a Julius Kunertovi pochopili konkurentovo podbízení jako vyhlášení války, a protože věděli o jeho dluhu vůči bance, s níž byli sami v obchodním styku, dohodli se s jejím vedením o odkupu pohledávky. K prodeji majetkové podstaty firmy Stefan Schindler varnsdorfské firmě *Julius Kunert a synové* došlo 5. července 1937.

Schindlerova pletárna ovšem nebyla prvním ani posledním podnikem, jehož se Kunertové zmocnili – v roce 1936 koupili pletárnu Johanna Nitsche ve Vlčí Hoře a roku 1938 zmíněnou pletárnu Antona Wenzela v Krásné Lípě, jež byla též dlužníkem Länderbanky.

Převzetím Schindlerova podniku Kunerty v něm zůstala pracovat asi polovina původního osazenstva, jež zde na kotonových stávcích vyráběla pouze polotovary převážené do Varnsdorfu k finalizaci.

Josef Franz Palme dál bydlel ve své krásnolipské vile a dál vyráběl pletené zboží pod firmou Stefan Schindler, ovšem v Teplicích-Trnovanech, kde v roce 1940 převzal menší pletárnu židovské firmy *Burger & Mayer* zkonfiskovanou nacisty. Vedle toho postavil i menší pletárnu v saském Burkhardtsdorfu, která se po vypovězení rodiny Palme z Československa stala její hospodářskou základnou, jakkoli později zakotvila v Bavorsku. Zdědil ji Otto Palme, který v roce 1950 založil s potomkem krásnolipské pletařské rodiny, Alfredem Vatterem, známou firmu *Bellinda* (z Bella Linda, tj. Krásná Lípa) v hornobavorském Schongau.

Roli pobočného závodu si někdejší Schindlerova krásnolipská pletárna udržela i po znárodnění majetkové podstaty firmy Kunert. Na čtyřicet let se stala závodem 02 národního podniku *Továrny jemných punčoch Varnsdorf*, přejmenované 10. listopadu 1947 na *Elite sdružené továrny punčoch národní podnik Varnsdorf*, který sdružil dvanáct konfiskovaných pletáren na severu a severozápadě republiky.

V rámci privatizace majetku varnsdorfské Elitky převzala nemovitosti v Krásné Lípě firma *Novia*, která zde pokračovala ve výrobě punčoch a ponožek. Funkcionalistický objekt získala v roce 2018 společnost s ručením omezeným *Novia Fashion* řízená ing. Martinem Veselíkem. Ten navázal na krásnolipskou pletařskou tradici, kterou oživuje pořádáním odborných sympózií, přednášek a exkurzí. *Schindlerova pletárna s.r.o.*, jak se firma nově

nazývá, převzala v roce 2023 z Varnsdorfu výrobu punčochového zboží, jež si nadále udržuje značku Elite.

Literatura:

Antonín Faltys, Z dějin dělnického hnutí v Aši, Minulostí západočeského kraje II, Plzeň 1963, s. 48 – 66.

Rostislav Křivánek – Jan Němec, A přece se plete - příběh Schindlerovy pletárny, Krásná Lípa 2024.

Robert Lahmer, Gedenkbuch der Stadt Schönlinde, Schönlinde 1900.

Robert Lahmer, Industrielle Briefe aus Nordböhmen, Varnsdorf 1886.

Erhard Marschner,

Marschner Erhard, Die Wirk- und Strickwaren-Industrie im Niederlande, Unser Niederland 273/1971, s. 14n.

Marschner Erhard, Zur Gründung der Strick- u. Wirkwarenfabriken Klinger, Zeidler-Nixdorf, Unser Niederland 325/1975, s. 106n.

Marschner Erhard, Zur Geschichte der Strumpffabriken Julius Kunert & Söhne in Varnsdorf, Unser Niederland 366/1980, s. 93n.